

درآمدی بر
ساختارهای نهادی
و فرآیند توسعه

سرشناسه	: ندیری، محمد، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: درآمدی بر ساختارهای نهادی و فرآیند توسعه/ محمد ندیری، مهدی پندار.
مشخصات نشر	: تهران: آماره، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری	: ۲۵۵ ص.: جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۴۶-۰۷-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: نهادهای اجتماعی
موضوع	: توسعه پایدار
موضوع	: رشد اقتصادی
شناسه افزوده	: پندار، مهدی، ۱۳۵۶ -
رده بندی کنگره	: HMA۲۶/ن۴۰۲ ۱۳۹۴
رده بندی دیویی	: ۳۰۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۰۴۲۷۶۵

درآمدی بر ساختارهای نهادی و فرآیند توسعه

دکتر محمد ندیری

(عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

دکتر مهدی پندار

(عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

نشرآماره

عنوان کتاب: درآمدی بر ساختارهای نهادی و فرآیند توسعه

تألیف: دکتر محمد ندیری (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران) و دکتر مهدی پندار (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۷۴۴۶ - ۰۷ - ۲

چاپ دوم، ۱۳۹۶

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

هرگونه کپی برداری، اسکن و میکروفیلم، جزئی یا کلی بدون اجازه مکتوب نشر آماره ممنوع بوده و پیگرد قانونی دارد

محتوای اصلی کتاب بازتاب اندیشه‌های پدیدآورنده توسط ناشر می‌باشد و مسئولیت درستی آن به عهده‌ی ایشان می‌باشد

© تمامی حقوق چاپ و نشر برای نشر آماره محفوظ است

دفتر مرکزی نشر آماره: تهران، میدان انقلاب، خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دوازده فروردین، پلاک ۳۱۶،

واحد ۴ تلفن ۰۹۳۶۸۷۶۴۳۹۱

Title: Introduction to The Institutional Structures And Development

Author: Dr. Nadiri (faculty member at university of Tehran) & Dr. Pendar (faculty member at university of Tehran)

ISBN: 978-600-7446-07-2

The 2nd Edition Published: 2017

Circulation: 200 impression

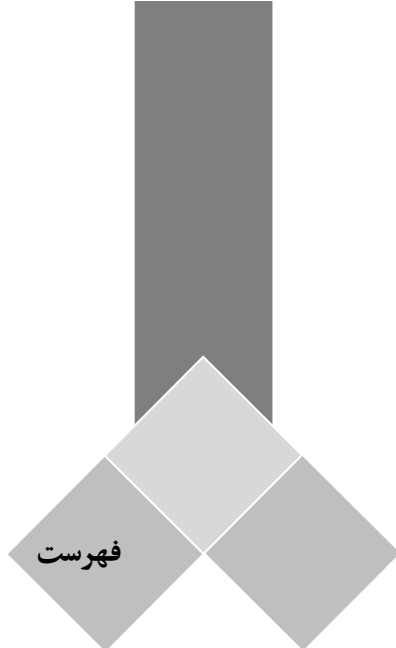
No portion of this book may be reproduced, by any process or technique, without the express written consent of the publisher (Amareh Press)

The views expressed in this book represent those of the individual Authors and Editors. These views do not necessarily reflect endorsement by the Publisher (Amareh Press)

© ALL RIGHTS RESERVED: for the Amareh Press

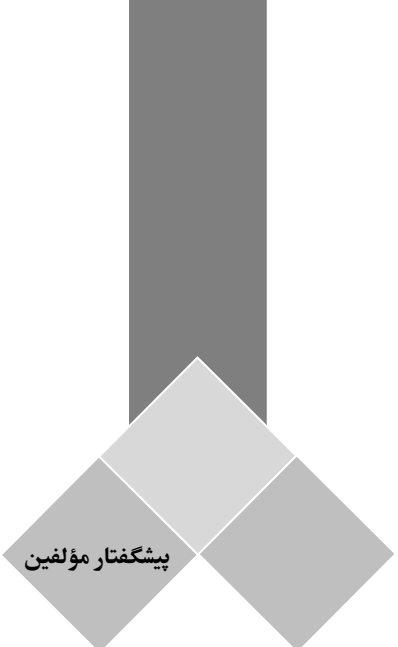
برای آگاهی از مراکز فروش و سایر اطلاعات به وبسایت نشر آماره مراجعه کنید:

w w w . n a s h r e a m a r e h . i r

پیشگفتار.....	۷
فصل اول: تفاوت فراوان در آمد سرانه کشورها و سؤالات محوری رشد.....	۱۱
مقدمه.....	۱۱
۱-۱ معمای رشد و سؤالات محوری آن.....	۱۲
۲-۱ نهادها و فرآیند رشد.....	۱۵
۳-۱ لزوم اصلاحات اقتصادی در ایران با محوریت نهادی.....	۲۱
فصل دوم: نهادها، روند تاریخی، بنیان‌های نظری.....	۲۵
مقدمه.....	۲۵
۱-۲ تعریف نهادها.....	۲۷
۲-۲ وظایف و نقش نهادها.....	۳۱
۳-۲ پیشینه تاریخی اقتصاد نهادگرایی.....	۳۶
۴-۲ رویکردهای نظری در زمینه نهادها.....	۴۹
۵-۲ چارچوب بحث نهادگرایی.....	۶۹
فصل سوم: نهادها، اقتصاد و فرآیند توسعه.....	۷۳
مقدمه.....	۷۳
۱-۳ توسعه نیافتگی و رویکردهای ارائه شده برای حل آن.....	۷۴
۲-۳ دلایل بنیادین رشد و توسعه اقتصادی.....	۸۲
۳-۳ تجربه‌های طبیعی.....	۱۰۱
فصل چهارم: ساختار سیاسی و فرآیند توسعه.....	۱۰۹

مقدمه.....	۱۰۹
۱-۴ اقتصاد سیاسی قانون اساسی.....	۱۱۰
۲-۴ قوانین انتخاباتی.....	۱۱۲
۳-۴ فنکیک قدرت.....	۱۱۴
۴-۴ دموکراسی یا دیکتاتوری.....	۱۱۸
۵-۴ بی‌ثباتی سیاسی.....	۱۲۹
۶-۴ گروه‌های ذی‌نفع.....	۱۳۱
۷-۴ چرخه‌های انتخاباتی و سیاست مالی.....	۱۳۴
فصل پنجم: ساختار حقوقی و فرآیند توسعه.....	۱۳۷
مقدمه.....	۱۳۷
۱-۵ نهادهای حقوقی.....	۱۳۸
۲-۵ خاستگاه حقوقی.....	۱۴۰
۳-۵ فساد.....	۱۴۸
۴-۵ اصلاح نظام حقوقی.....	۱۵۴
فصل ششم: مطالعات تجربی و رویکردهای جدید در حوزه نهادی.....	۱۵۹
مقدمه.....	۱۵۹
۱-۶ مطالعات.....	۱۶۰
۲-۶ جهت‌گیری‌های جدید.....	۱۸۰
فصل هفتم: اصلاحات نهادی، مسائل و چالش‌ها؛ نکته‌ها و آموزه‌ها.....	۲۰۹
مقدمه.....	۲۰۹
۱-۷ دلایل تفاوت نهادها.....	۲۱۰
۲-۷ ناکارآمدی نهادها.....	۲۱۴
۳-۷ اصلاحات نهادی، نکته‌ها و آموزه‌ها.....	۲۱۹
منابع و مآخذ.....	۲۳۳

پیشگفتار مؤلفین

سؤال از دلایل از دلایل تفاوت فراوان کشورها در سطح رشد، رفاه و توسعه اقتصادی و به بیانی دیگر دلایل صعود و سقوط تمدن‌ها و دولت‌ها، از جمله سؤالات اساسی در قرن‌ها و دهه‌های اخیر بوده است و متفکران فراوانی در این زمینه به تحقیق و پژوهش پرداخته‌اند.

در دهه‌های اخیر اقتصاد نهادگرایی جدید با توجه به خلأهای موجود و اشکالات وارده بر برخی از فرض‌های اساسی رویکرد نئوکلاسیکی اقتصاد همانند فرض عقلانیت ابزاری و اطلاعات کامل به دنبال تعدیل و اصلاح این رویکرد و مطابقت آن با دنیای واقع به‌ویژه حقایق مشهود در کشورهای درحال توسعه بوده است. اقتصاد نهادگرایی جدید با تغییر و اصلاح اصل موضوعه عقلانیت، نهادها را به‌عنوان قیدی مهم به تئوری‌های اقتصادی اضافه می‌کند و نقش هزینه‌های معاملات را به‌عنوان پیوند بین نهادها و هزینه‌های تولید تحلیل می‌کند. در این رویکرد تئوری اقتصادی با ایده‌ها و ایدئولوژی‌ها ترکیب شده و وارد تحلیل می‌شوند و با مدل‌سازی فرآیند سیاسی و حقوقی به‌عنوان عواملی مهم در تعیین عملکردهای متفاوت اقتصادی جوامع، آن‌ها را عاملی مهم در تشریح بازارهای ناکارآمد می‌دانند. بر اساس این دیدگاه، ساختار نهادی کشورهای درحال توسعه

به‌ویژه ساختارهای حقوقی و سیاسی، به‌صورت مانعی مهم بر سر راه تحولات اقتصادی عمل می‌کنند و تحول نهادی در مرکز فرآیند بلندمدت توسعه اقتصادی قرار دارد. بر همین اساس این کتاب به مطالعه، بررسی، تجزیه و تحلیل نقش و اهمیت نهادهای اقتصادی، حقوقی و سیاسی در فرآیند رشد و توسعه کشورها اختصاص دارد.

امروزه متفکرین بزرگ اقتصاد نئوکلاسیکی خود نیز به اهمیت و نقش بی‌بدیل نهادها در فرآیند توسعه اذعان نموده‌اند. در همین خصوص فریدمن بیان می‌کند که: ما مطالب فراوانی را در خصوص اهمیت حقوق مالکیت و نقش قوانین به‌عنوان پایه آزادی اقتصادی آموخته‌ایم... این حقیقت آشکار گردیده است که بدون تردید حاکمیت قانون حیاتی‌تر از خصوصی‌سازی است. بدون حاکمیت قانون، خصوصی‌سازی بی‌معناست (فریدمن، گزارش سالانه آزادی اقتصادی جهان، ۲۰۰۲). رودریک نیز در مقاله‌ای به‌صراحت بیان می‌کند که: اولویت و کانون اصلاحات در کشورهای در حال توسعه از اصلاحات قیمتی به اصلاحات نهادی تغییر یافته است. این تغییر منعکس‌کننده درک این نکته اساسی است که بازارها نمی‌توانند در فقدان مجموعه قواعد و قوانین قابل پیش‌بینی که زمینه فعالیت‌های اقتصادی را فراهم کرده و پیامدهای آن را توزیع کنند، عملکرد مناسبی داشته باشند (رودریک، ۲۰۰۸).

این بحث از منظر نگاه اسلامی نیز نیازمند بحث و کنکاش فراوان است. تعبیر بزرگان دینی ما حاوی مطالب و اشاراتی دقیق و عمیق از دلایل پیشرفت و پسرفت کشورهاست هرچند این پیشرفت و پسرفت را شاید نتوان لزوماً با رشد و توسعه در ادبیات مرسوم اقتصادی یکسان دانست. امام علی علیه‌السلام در تعبیری گران‌سنگ چهار عامل: عدم توجه به اصول و دستورات اساسی و پرداختن به امور جزئی و کم‌اهمیت، به کار گماشتن افراد فرومایه و بی‌لیاقت و کنار گذاشتن افراد لایق و باکفایت را نشانه انحطاط و شکست دولت‌ها می‌داند

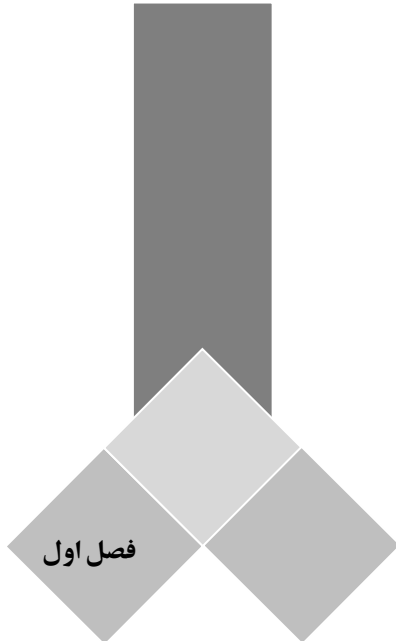
(غررالحکم، ج ۶، ص ۴۴۹). ایشان در تعبیری دیگر می‌فرمایند: من از رسول خدا (ص) بارها شنیدم که می‌فرمود: امتی که حق ناتوانان را از زورمندان، بی‌اضطراب و بدون لکنت زبان بازستاند، رستگار نخواهد شد و شایسته تمجید نیست (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳). شهید مطهری در توضیح این جمله امام علی (ع) بیان می‌کند: ... می‌فرماید مالک! تو باید به‌گونه‌ای حکومت بکنی که مردم تو را به معنی واقعی تأمین‌کننده امنیتشان و نگهدار هستی و مالشان و دوست عزیز خودشان بدانند نه یک موجودی که خودش را به‌صورت یک ابوالهول درآورده و همیشه می‌خواهد مردم را از خودش بترساند، با عامل ترس می‌خواهد حکومت بکند بعد فرمود من این جمله را از پیغمبر غیر مره شنیده‌ام یعنی نه یک‌بار پیغمبر اکرم بعضی جمله‌ها را که خیلی به آن‌ها عنایت داشته مکرر می‌گفته و به یک‌بار قناعت نمی‌کرده است امیرالمؤمنین می‌فرماید که من این جمله را غیر مره یعنی نه خیال کنی که یک‌بار بلکه مکرر از پیغمبر شنیدم که «لن تقدس امه حتی یؤخذ للضعیف حقه من القوى غیر متعتع» پیغمبر فرمود هرگز امتی (کلمه امت مساوی است با آنچه امروز جامعه می‌گوییم)، جامعه‌ای به مقام قداست، به مقامی که قابل تقدیس و تمجید باشد که بشود گفت این جامعه، جامعه انسانی است نمی‌رسد مگر آن‌وقت که وضع به این منوال باشد که ضعیف حقش را از قوی بگیرد بدون لکنت کلمه، وقتی ضعیف در مقابل قوی می‌ایستد لکنتی دربیانش وجود نداشته باشد این شامل دو مطلب است: یکی اینکه مردم به‌طور کلی روحیه ضعف و زبونی را از خود دور کنند و در مقابل قوی هراندازه قوی باشد شجاعانه بایستند، لکنت به زبان‌شان نیفتد، ترس نداشته باشند که ترس از جنود ابلیس است و دیگر اینکه اصلاً نظامات اجتماعی باید طوری باشد که در مقابل قانون، قوی و ضعیفی وجود نداشته باشد (مرتضی مطهری، پیرامون انقلاب اسلامی، ص ۸۲).

به وضوح این بیانات با رویکرد مطرح در اقتصاد نهادگرایی جدید قابل تطبیق

است. امید است این اثر بتواند گامی در راستای حل مشکل توسعه‌نیافتگی کشور عزیزمان ایران بردارد.

کتاب حاضر در هفت فصل سامان‌دهی شده است. فصل اول مدخلی در خصوص نقش و جایگاه نهادها در فرآیند توسعه است. فصل دوم به بحث از نهادها، روند تاریخی و بنیان‌های نظری آن اختصاص دارد. در فصل سوم از روند تکامل دیدگاه‌ها در خصوص فرآیند رشد و توسعه و نیز دلایل بنیادین رشد و توسعه بحث خواهد شد. فصل چهارم و پنجم به ترتیب به بحث از نقش نهادها حقوقی و سیاسی در فرآیند توسعه اشاره دارند. مطالعات صورت گرفته در خصوص رابطه بین نهادهای گوناگون و رشد اقتصادی و رویکردهای جدید بیان‌شده توسط اقتصاددانان در خصوص نهادها و رشد اقتصادی، موضوع فصل ششم است. فصل هفتم و پایانی کتاب به بحث از نقش اصلاحات نهادی و نوع نگاه در فرآیند اصلاحات نهادی، مسائل و چالش‌ها، نکته‌ها و آموزه‌های این حوزه اختصاص دارد.

در پایان این پیشگفتار خداوند بزرگ را سپاس می‌گوییم که توفیق نگارش این کتاب را اعطا نمود که بدون لطف حضرت حق انجام این کار میسر نبود. از مدیر محترم نشر آماره جناب آقای فرهاد نوع‌پرست و همکارانشان که با دقت و ارائه نظرات ارزشمندشان کاستی‌های کتاب را رفع نموده و زمینه انتشار کتاب را فراهم نمودند کمال امتنان و تشکر را داریم.

فصل اول

تفاوت فراوان درآمدها سرانه کشورها و سؤالات محوری رشد

[چگونه می‌توان تداوم فقر را در عین فراوانی توجیه کرد؟ اگر از سرچشمه‌های این فراوانی آگاه هستیم، چرا کشورهای فقیر به‌سادگی سیاست‌هایی را که موجب بهره‌برداری از این منابع می‌شود اتخاذ نمی‌کنند؟... ما باید انگیزه‌هایی را در مردم ایجاد کنیم که در فناوری‌های کارآمد سرمایه‌گذاری کنند، مهارت‌های خود را افزایش دهند و بازارهایی کارآمد را سازمان‌دهی کنند. چنین انگیزه‌هایی در نهادها تجسم می‌یابند.]

[نورث، ۲۰۰۰]

مقدمه

آمارهای جهانی حاکی از تفاوت فراوان کشورها در زمینه رشد و رفاه اقتصادی است. بررسی این فرآیند در طی زمان و در چند سده اخیر و به‌ویژه در نیم‌قرن اخیر حاکی از افزایش فراوان نابرابری در کشورها و مناطق مختلف جهان بوده است.

پاسخ به پرسش از دلایل این نابرابری فراوان و غلبه بر معضل توسعه‌نیافتگی و افزایش رشد و رفاه اقتصادی کشورها از اساسی‌ترین دغدغه‌های محققین و پژوهشگران علوم مختلف به‌ویژه علم اقتصاد است. در پاسخ به این سؤالات دیدگاه‌ها و نظرات متفاوتی ارائه شده است که این دیدگاه‌ها در طی زمان تکامل یافته است. در دو دهه اخیر، محققان بر نقش محوری و اساسی نهادها در فرآیند توسعه تأکید دارند. در این فصل که در واقع پیش‌درآمدی بر مباحث ارائه شده در فصول دیگر است ابتدا معمای رشد و سؤالات محوری در این خصوص بحث می‌شود. ادامه فصل به بحث از تبیین نقش نهادها در فرآیند رشد اختصاص دارد. در بخش آخر فصل نیز ضرورت محوریت اصلاحات اقتصادی در ایران با تکیه بر دیدگاه‌های نهادی بحث خواهد شد.

۱-۱ معمای رشد و سؤالات محوری آن

تفاوت بسیار فراوان کشورهای مختلف جهان در درآمد سرانه و رفاه اقتصادی و مسیرهای متفاوت آن‌ها در رشد و توسعه اقتصادی و عملکرد اقتصادی از جمله موضوعات مهمی است که پاسخ به آن از جمله دغدغه‌های متفکران و محققان اقتصادی بوده است. پاسخ به این سؤال از این حیث اهمیت پیدا می‌کند که با بررسی روند تاریخی در دوره ۲۰۱۰-۱۵۰۰ میلادی در سطح منطقه‌ای و جهانی این نکته روشن می‌شود که این تفاوت در حدود پانصد سال قبل بسیار اندک بوده است. بر اساس آمارهای موجود، تفاوت در تولید ناخالص سرانه بین قاره‌ها و مناطق مختلف جهان در پانصد سال قبل حدود دو برابر بوده است اما این تفاوت به تدریج افزایش یافته و در سال ۲۰۱۰ میلادی به‌طور نمونه، این تفاوت بین اروپای غربی و آفریقا به حدود بیست برابر افزایش یافته است (مدیسون،^۱ ۲۰۱۳).